

נייר מדיניות

הטמעת גישת SPEL

לקידום חינוך פוליטי וחינוך לדמוקרטיה במערכת החינוך

מאת: אלון מור, מכון שלום הרטמן | ד"ר עדי בינס, המכללה האקדמית בית ברל |
 ד"ר נמרוד זינגר, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי |
 ד"ר אימאן נחאס, מכללת אורנים

מאי 2024

מסמך מדיניות זה מופנה אל מקבלי ההחלטות מהגורמים השונים במשרד החינוך, המוסדות האקדמיים המכשירים והמל"ג.

מטרת נייר מדיניות זה היא להעלות על סדר היום את המחירים שגובה מענה חינוכי לא אפקטיבי דיו בעיסוק בסוגיות שנויות במחלוקת במערכת החינוך, ולהציע הכשרה, כלים ותמריצים לקידום שיח אפקטיבי בסוגיות אלו, תוך מתן תשומת לב לתפקידו ולאחריותו של הצוות החינוכי של בית הספר לניהולו. אנו מבקשים להציע כי טיפול בסוגיות הללו בכיתה מחייב שלאנשי החינוך יהיו מיומנויות פוליטיות וחברתיות-רגשיות (Social, Political and Emotional Competencies, SPEL), הכוללות מודעות פוליטית נוסף על חמש מיומנויות ה-SEL: מודעות עצמית, ניהול עצמי, מודעות חברתית, ניהול יחסים בין-אישיים וקבלת החלטות. לטענתנו יש לראות בחינוך אזרחי-פוליטי חלק הכרחי ובלתי נפרד מהמיומנויות החברתיות-רגשיות הנדרשות מהצוות החינוכי במערכת החינוך. אנו מבקשים להציע כמה מענים אשר יאפשרו, יחד ובנפרד, את קידום הנושא, ובכך יתרמו לקידום תרבות של שיח פוליטי מעמיק ומכבד ולתרבות דמוקרטית בריאה ומשגשגת.

נייר מדיניות זה סוקר את הרקע החברתי, ההיסטורי והפדגוגי של התופעה, ומבקש לשים דגש על תהליך ההכשרה וההתפתחות המקצועית של צוותי החינוך, ועל רכישת הכלים והמיומנויות הנדרשים לקיום שיח בסוגיות שנויות במחלוקת.

רקע לתופעה

המתח החברתי-פוליטי בחברה הכללית

החברה הישראלית מאופיינת במגוון אנושי חברתי, לאומי, דתי ואתני, המשתקף גם במבנה המערכת הפוליטית הרב-מפלגתית. מציאות זו יוצרת סקטוריאליזם וחוסר יציבות פוליטית, וזו מתבטאת במערכות בחירות תכופות, סוערות ורוויות מתחים, המציפות את הפערים האידאולוגיים והשסעים הקיימים בין חלקיה השונים של החברה הישראלית. פערים אלו מוצאים את ביטויים בזירה הציבורית, בתקשורת וברשתות החברתיות, המעודדות קיטוב חברתי וסגירות מחשבתית, ומתאפיינות ברטוריקה בוטה ואלימה, בדמוניזציה של האחר, בשיח רדוד הדוגל במסרים פשטניים ובהדהוד של מסרים אשר נועדו בעיקר לחזק את הנחות המוצא של הקבוצות השונות (גודמן, 2021).

בשנים האחרונות הולך מתח זה ומחריף, במיוחד סביב סוגיית החקיקה הנוגעת לרפורמה במערכת המשפט ולסמכויות בית המשפט העליון. סוגיה זו הביאה את החברה הישראלית לרצף של מערכות בחירות ללא הכרעה ברורה אשר העמיקו את הקיטוב בין חלקיה השונים, ולמשבר חברתי עמוק (הרמן ואח', 2022). המשבר פוגע במרקם החברתי של ישראל, מכרסם בעקרון ההסכמיות, המחייב הסכמה רחבה על נושאי ליבה כדי לאפשר חיים משותפים, והופך לאיום ממשי על עתידה של ישראל כמדינה דמוקרטית וליברלית מתפקדת.

ביטויי המתח החברתי-פוליטי במערכת החינוך

המציאות הפוליטית המתוארת לעיל משתקפת בתורה גם במערכת החינוך הישראלית, ומשפיעה באופנים שונים על השיח האזרחי-פוליטי בבתי הספר. הביטויים השליליים של השיח החינוכי בבתי הספר צפים על פני השטח באופנים שונים; לעיתים כהבעת עמדות לא סובלניות ומבטלות כלפי דעות ואמונות שונות, ולעיתים כאמירות אלימות ופוגעניות כלפי ציבורים שונים. במקרים מסוימים הופך השיח לקונפליקט ממשי וגלוי בין השותפים השונים בקהילת בית הספר - התלמידים, הצוות החינוכי ולעיתים אף ההורים. במקרים אחרים הוא מופיע כהימנעות מכוונת (צנזורה עצמית) מעיסוק בסוגיות שנויות במחלוקת.

המשבר של החינוך החברתי-פוליטי כ"מעגל קסמים" חינוכי

מערכת החינוך הציבורית היא אחת הזירות המשמעותיות ביותר שבה אזרחיה העתידיים של מדינת ישראל לומדים ומתרגלים אורחות חיים דמוקרטיים. למערכת החינוך נועד תפקיד מרכזי ביצירת תרבות של שיח המאפשרת הבעת דעות שונות בסוגיות חברתיות ומוסריות, כחלק מטיפוח חברה דמוקרטית בריאה ומשגשגת. בתור שכזו היא גם מושפעת מהשיח החברתי וגם משפיעה עליו, בד בבד. לכן מובן מאליו ששחזור ושכפול של המגרעות הקיימות בשיח הציבורי בתוך כותלי בית הספר יוצר מציאות שבה הדפוסים השליליים הללו אינם משתנים, וככל הנראה אף הולכים ומחריפים.

הנחת המוצא של נייר עמדה זה היא כי חינוך אזרחי ודמוקרטי ראוי שואף לעצור את "מעגל הקסמים" המתואר, ולבסס תחתיו דפוסי שיח אחרים שבמרכזם הקשבה, סובלנות, אמפתיה וכבוד.

תמונת המצב הנוכחית

השנים האחרונות, שבהן התרחשו משבר הקורונה ומשבר הרפורמה המשפטית, הוכיחו שהציבור הישראלי, בוגר מערכת החינוך הישראלית, אינו מבין לעומק את המורכבות של חיים דמוקרטיים, ונכשל באופן שיטתי בהפנמה של כללי המשחק הדמוקרטי ובהבנה של מושגי יסוד של שלטון החוק (הרמן ואח', 2022). נתוני הסקר של יעיר וכוורי (2022) מעידים על כך שציבור גדול סבור שהקייטוב הפוליטי בישראל גבר בשנים האחרונות, וכי ישנה עלייה בעוינות בין קבוצות שונות בחברה. התחושות הללו באות לידי ביטוי בחיי היום-יום בתחושות ריחוק ובפערים הולכים וגדלים בעמדות בנושאי יסוד בחברה. התופעות הללו מעוררות סערות ורגשות חריגים בעוצמתם ובהשלכותיהם על החברה הישראלית. כדי למתן אותם ולשמר את החוסן החברתי ולשמור על מרקם יחסים יציב, מערכת החינוך צריכה לפעול להגברת האמפתיה בין הקבוצות ולהיכרות עם נקודת המבט של הצד השני (אורן, 2023).

הגדרת הבעיה

אנו מבקשים לתאר את הבעיה כחוסר ידע, מיומנויות וכלים ללמידה חברתית פוליטית בקרב מורים, וכן כאקלים ערכי-נורמטיבי שאינו תומך בלמידה כזו, אשר גורמים להם להימנע מניהול שיח חינוכי אפקטיבי בנושאים שנויים במחלוקת בתוך כיתות הלימוד.

להבנתנו יש לראות את הבעיה כפער בין המדיניות המוצהרת כלפי חינוך אזרחי-פוליטי לבין היישום בפועל. חינוך פוליטי הוא באופן מוצהר היבט חשוב ומרכזי בקידום החינוך האזרחי של התלמיד הישראלי, ומוגדר כ"פעילות המתבצעת בבית הספר באמצעות תכנים אקטואליים של הפוליטיקה הלאומית והבין-לאומית, שמטרתה פיתוח כישוריו האינטלקטואליים ורגישותו המוסרית של התלמיד, לצורך הפעלתם במצבים המזמינים נקיטת עמדה בעניינים פוליטיים" (ברון והופמן, 2023).

חוק חינוך ממלכתי (תשי"ג, 1953) מציין במפורש כי מטרת החינוך הן, בין השאר, "להנחיל את (...) ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ולפתח יחס של כבוד לזכויות האדם, לחירויות היסוד, לערכים דמוקרטיים, לשמירת החוק, לתרבותו ולהשקפותיו של הזולת, וכן לחנך לחתירה לשלום ולסובלנות ביחסים בין בני אדם ובין עמים". החוק מדגיש גם את הצורך "לחזק את כוח השיפוט והביקורת, לטפח סקרנות אינטלקטואלית, מחשבה עצמאית ויוזמה".

חוזר מנכ"ל משרד החינוך בנושא "השיח החינוכי על נושאים השנויים במחלוקת" (תשע"ז, 2016) מעודד את המורים לנהל בכיתה שיח אזרחי וערכי על נושאים השנויים במחלוקת ציבורית ומעוררים דילמות מוסריות, ומדגיש את ההכרח לנהל שיח כזה באופן שאינו קורא להסתה, לגזענות, לאלימות או להדרה של קבוצות שונות בחברה הישראלית.

אותו חוזר מנכ"ל לא רק נותן לגיטימציה לקיום שיח כזה, אלא אף מדגיש את התפקיד המשמעותי שיש למורה ביוזמה ובקידום של שיח כזה: "חשוב שהמורה יעלה לדיון שאלות שעל סדר היום הציבורי ויעורר בכיתה שיחה בנושאים שנויים במחלוקת. עידוד שיח מהסוג הזה הוא חלק מהחינוך למעורבות אזרחית-חברתית והוא מדרבן ללקיחת אחריות של הפרט בחברה".

רוח חוזר מנכ"ל בנושא נשענת על היסודות העמוקים של הפדגוגיה הביקורתית (פריירה, 2022/1968), המבקשת לראות בכל סיטואציה חינוכית הזדמנות לבחינה של הנחות המוצא ופרדיגמות החשיבה התרבותיות ועל החיבור המהותי בין חינוך אזרחי לחברה דמוקרטית בריאה (Hess, 2009). היא מבטאת היטב את האיזון הנדרש בין חינוך פוליטי, אשר שם דגש על פיתוח ראייה ביקורתית, לבין חינוך אידאולוגי, המכוון את התלמידים לפתח ולגבש תפיסת עולם ערכית מסוימת (לם, 1991). חוזר מנכ"ל גם שם דגש מיוחד על תפקידו של הצוות החינוכי בהצגת צדדים והיבטים שונים של הסוגיות הנדונות, ביצירת שיח מאוזן ובמתן מענים פדגוגיים מגוונים אשר מביאים בחשבון את מכלול מטרות החינוך ואת ניהול השיח בתוך הקשר של זמן ומקום (כהן, 2016).

ראוי לציין כי משרד החינוך קידם לאורך השנים תוכניות מיוחדות העוסקות במוצהר בחינוך פוליטי. גם בתקופת שר החינוך הנוכחי, ועל רקע המאבקים החברתיים בסוגיית הרפורמה המשפטית, הוכנה והושקה בראשית שנת הלימודים תשפ"ד תוכנית לימודים שכותרתה "חינוך לכל הדעות" (המזכירות הפדגוגית). התוכנית גובשה על ידי צוותים ויחידות מקצועיות שונות במשרד החינוך, והיא כוללת עקרונות, דגשים פדגוגיים ומגוון הצעות לפעילויות מותאמות גיל, בעיקר בסוגיות הקשורות בניהול שיח מורכב, חינוך לסובלנות והסבר על הרפורמה המשפטית והמחלוקת סביבה. אחת ממטרות התוכנית היא "לעצב תרבות שיח סובלני ואחראי במרחב בטוח, במגוון סוגיות חברתיות השנויות במחלוקת".

אולם חרף המדיניות המוצהרת בנושא ופעילות המשרד לאורך השנים, נראה כי תמונת המצב הכוללת מלמדת דווקא על נסיגה של החינוך האזרחי-פוליטי, הן בהיקף הזמן המוקדש לו הן באפקטיביות שלו. למעשה, התחום מעולם לא התפתח כדיסציפלינה, ונותר על פי רוב בשוליים של הפעילות החינוכית אשר מבוצעת באופן מזדמן על פי נטיית הלב של הנהלת בית הספר, ועל פי רוב על ידי צוותים מתוכניות חיצונות לבית הספר (הופמן, 2020).

הלכה למעשה נראה כי לא קיימים מנגנונים אפקטיביים דיים למימוש של חוזר מנכ"ל בנושא. יתרה מזאת, לצד המסרים הברורים של החוזר שהוזכרו לעיל, יש גם מסרים אחרים, ולעיתים הפוכים, המגיעים מגורמים שונים במשרד החינוך וברשתות חינוך. אלה יוצרים "לחץ חיצוני סמוי" (כהן, 2016) המקשה על מורים ומורות המבקשים ליישם עקרונות של חינוך פוליטי בבית הספר, ומחליש את השפעתם. גם החלטות של שרי חינוך שונים לאורך השנים בעניין גופים שלדעתם אינם ראויים להיכנס לבית הספר יצרו לא מעט חיכוכים עם מנהלי בתי ספר, הובילו לשימועים מתוקשרים ותרמו אף הם למתח סביב הנושא.

אנשי חינוך חוששים שעיסוק בנושא עלול לפגוע בהם ולאיים על משרתם, וכי דברים שיאמרו בכיתה יוצאו מהקשרם ויהפכו בעצמם לכלי שרת בידי גורמים מקהילת בית הספר כדי לאיים, להשתיק ולהרתיע שיח פוליטי. תופעה זו תורמת ל"צנזורה עצמית" של אנשי החינוך. המורה חושש מפגיעה בתדמיתו או במעמדו בעיני התלמידים, שותפיו לצוות החינוכי או הנהלת בית הספר, ומעדיף לציית לנורמות הממסדיות. לצד החשש מסנקציות בלתי פורמליות קיים חשש גם מנקיטת צעדים פורמליים מצד המערכת, דוגמת זימון לשימוע, הרחקה זמנית או פיטורים קבועים. הצנזורה העצמית גורמת למורה לחשש מהעלאת סוגיות טעונות ונושאים רגישים ושנויים במחלוקת (Vered et al., 2017). מורים המצנזרים את עצמם ממשיכים באופן מודע לא לקיים דיונים בנושאים השנויים במחלוקת, ובאופן זה הם מונעים מהתלמידים, אזרחי העתיד, לפתח ערכים דמוקרטיים ולרכוש מיומנויות של אזרחות פעילה. מהנחה זו עולה כי המענה הנדרש איננו נוגע רק בהקניית ידע או כלים למורים, אלא גם ביצירת לגיטימציה לעיסוק בכך ובהטמעתה בתפיסת התפקיד של המורה.

תיאור החלופות כמענה לבעיה

הצעתנו מבקשת ליצור **מסגרת הוליסטית** לביסוס של חינוך אזרחי-פוליטי במערכת החינוך. מסגרת זאת מתייחסת לשלבים שונים בתהליך ההכשרה וההתפתחות של המורה, החל משלב הכשרת המורים, עבור דרך תהליך ההתפתחות המקצועית שלו לאורך הקריירה, וכלה במפגש הישיר שלו עם התלמידים בהקשרים של החינוך הפורמלי ובהזדמנויות חינוכיות חוץ-קוריקולריות. נוסף על כך, אנו מבקשים לתת מענה לאספקטים השונים המשפיעים על התנאים הנדרשים לקיום חינוך אזרחי-פוליטי אפקטיבי, תוך כדי יצירת שפה חינוכית קוהרנטית לצד תפיסת תפקיד מתאימה וסדיריות חינוכיות המאפשרות את קיומו.

חלופות אלה יכולות באופן עקרוני לעמוד כל אחת בפני עצמה, ולהוות מענה מסוים לשיפור הבעיה שאנו מצביעים עליה. אולם רק הבטחה של רמה נאותה של מימוש של כל אחד מהיבטים של הבעיה שנסקרו לעיל תאפשר התמודדות אמיתית איתה, ולכן אנחנו ממליצים לאמץ את החלופות כמכלול ולא באופן חלקי או סלקטיבי.

לצורך חינוך אזרחי פוליטי אפקטיבי נדרשים הכשרה מקצועית וכלי SPEL מתאימים, לגיטימציה ועידוד, וסדיריות חינוכיות משמעותיות. מחסור או היעדר של אחד מהרכיבים הללו יגרמו קרוב לוודאי לכך שהוא לא ימומש באופן מיטבי, ולכן החלופות המוצעות משלימות למעשה זו את זו.

אכלוסיית היעד	מי מפעיל	תמצית החלופה
סטודנטים לחינוך	מכללות להכשרת מורים	קורס חובה ארצי בהכשרת המורים, במסגרת לימודי החינוך
מורים בפועל	משרד החינוך	השתלמויות למורים במסגרת תהליך ההתפתחות המקצועית כתנאי לעלייה בדרגה
תלמידים וצוותי הוראה	תוכניות וספקים מורשים בגפ"ן	הגדרת אחוז קבוע מתקציב הגפ"ן של ביה"ס לטובת קידום הנושא

א | קורס חובה במסגרת הכשרת המורים

מתוך הבנת הבעיה והמציאות המורכבת של החברה הישראלית יש ליצור מדיניות משותפת, המקדמת ערכים מוסכמים ומשתמשת במונחים תאורטיים דומים. במכללות להכשרת מורים ובאוניברסיטאות קיימים קורסים ומסגרות שונות העוסקים בחברה רב-תרבותית, ניהול שיח קונפליקטואלי, קידום חיים משותפים, ערכים דמוקרטיים וכדומה. הצעה זו מבקשת לייצר למידה חברתית-פוליטית הכוללת שפה משותפת לטיפול בתופעה שתוארה לעיל. כמוכן, אין הכוונה כי העמדות הפוליטיות של מורים תהיינה זהות, אלא שהגישה הפדגוגית לסוג כזה של שיח תתבסס על עקרונות משותפים: טיעונים לגופו של עניין ולא לגופו של אדם, יכולת לנסח את הקונפליקט כדילמה ערכית, הכרה בערך של השוני בדעות וכדומה.

אנו מציעים לעצב את תוכני ההכשרה באמצעות גיבוש של צוות חשיבה ופיתוח אקדמי, שתהיה בו נציגות מכלל המגזרים (מכללות כלליות, דתיות, ערביות, מרכז ופריפריה). הצוות יגבש סילבוס של קורס למידה פוליטית וחברתית רגשית (Social, Political and Emotional Learning, SPEL), ובו נושאי יסוד שיימדו תאורטית ומעשית ברמה הארצית בהכשרת המורים. כל סטודנט הלומד לתואר ראשון במכללות להכשרת מורים בישראל יהיה חייב ללמוד קורס זה כחלק בלתי נפרד מתהליך ההכשרה שלו. בקורס הוא ילמד על התאוריה של תפיסות פלורליסטיות ויתנסה בפרקטיקות של למידה חברתית-פוליטית. בכך גם יפחתו החרדה ואי-הוודאות שמציבה ההתנהלות בסיטואציות מורכבות, תגבר הלגיטימציה החינוכית לעיסוק בסוגיות שנויות במחלוקת, ותיווצר שפה משותפת של מורים בישראל בנושא התמודדותם בכיתה עם סוגיות כאלו.

ב | השתלמות כחלק מתהליך ההתפתחות המקצועית

מחקרים רבים הדגישו את העובדה כי תהליכי ההתפתחות המקצועית של המורים דורשים זמן, ואינם מסתיימים עם סיום הלמידה הפורמלית (אבדור, 2015). לכן, כדי להשלים את תהליך הלמידה ולהגביר את חשיפתם של עובדי ההוראה נוספים לדרכי ניהול של שיח אזרחי-פוליטי אפקטיבי במסגרות החינוכיות השונות, אנו ממליצים לקיים השתלמויות בנושא למורים פעילים. לאור נתונים אלה, ניתן להסיק כי דרך התוכניות השונות לפיתוח מקצועי של עובדי ההוראה ניתן לחשוף מורים רבים לעקרונות ה-SPEL. אנו ממליצים כי האגף לפיתוח מקצועי של עובדי ההוראה במשרד החינוך, באמצעות המפקחים על הפיתוח המקצועי במחוזות השונים, יפעלו לשלב במערך הפיתוח המקצועי למורים במרכזי הפסג"ה השתלמויות רבות יותר בלמידה חברתית-פוליטית, וכי עמידה בהשתלמות בת 60 שעות בחינוך חברתי-פוליטי תהווה תנאי להתקדמות בדרגה של המורים.

לצד קורסי מבוא המיועדים למורים ותיקים שלא נחשפו ללמידה פוליטית חברתית רגשית במהלך לימודיהם במוסדות להכשרת מורים, אנו ממליצים על שורה של השתלמויות מתקדמות למורים שכבר צברו ניסיון בנושא. עוד יש לפעול בקרב ארגוני המורים והרשויות המקומיות, האחראים לחלק גדול מההשתלמויות למורים, ולהבהיר להם את החשיבות שבהטמעת עקרונות ה-SPEL. האגף לפיתוח מקצועי יעודד התמקדות בתחום זה דרך מרכזי הפסג"ה.

ג | הגדרת אחוז קבוע מתקציב הגפ"ן של בית הספר לטובת קידום חינוך פוליטי

רפורמת הגפ"ן (גמישות פדגוגית ניהולית) אשר הוכנסה למערכת החינוך בשנת הלימודים תשפ"ב מאפשרת למנהל/ת בית הספר גמישות בניהול תקציב בית הספר, וכך לאזן בין דרישות וציפיות מערכתיות רוחביות המתבטאות בהקצאת תקציב קבוע ובלתי גמיש לשם מימוש היבטים תוכניים וטכניים מסוימים של בית הספר, לבין תקציב גמיש המאפשר מימוש וקידום של סדר יום פדגוגי וערכי המבטא את סדר העדיפויות החינוכי של הנהלת בית הספר. היבט נוסף של הגמישות מתבטא ביכולת לצרוך שירותים מספקים שונים אשר תוכניותיהם עברו מכרז בהתאם לקריטריונים שהגדיר משרד החינוך. הצעתנו היא כי בדומה למדיניות הקיימת כיום בנוגע לתחומי תרבות יהודית-ישראלית וחיים משותפים, אחוז מסוים מתקציב הגפ"ן הבית-ספרי (לא פחות מ-1%) יוגדר כתקציב לא גמיש שניתן לממשו רק עבור חינוך אזרחי-פוליטי בסוגיות שנויות במחלוקת. הגופים והתוכניות שיאשרו לטובת מימוש התקציב יהיו רק אלה שיאשרו על ידי הגורמים הרלוונטיים במזכירות הפדגוגית, על בסיס קריטריונים שתגדיר ועדה ייעודית בראשות המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים. מנהל/ת בית הספר י/תתבקש להציג לפיקוח תוכנית שנתית, רב-שכבתית, מקיפה וסדורה המתייחסת לנושא וכוללת עבודה עם צוותי חינוך ותלמידים. מנהל/ת בית הספר י/תתבקש לשלב בין תוכנית פנימית שתופעל על ידי הצוות החינוכי של בית הספר לבין תוכניות חוץ בית-ספריות. נוסף על כך, צוות הניהול יגדיר קריטריונים להערכה ולמשוב של התוכנית ושל השפעתה על האקלים החינוכי הבית-ספרי בנוגע לסוגיות חברתיות ופוליטיות.

בקידום החלופות לשלבי ביצוע ויכולת הערכה ופיקוח, אני מציעים לכל אחת מהחלופות את דרכי הפעולה וכן את הדרכים להפעיל את הרגולציה וההערכה שלהן:

החלופות	תוכנית פעולה לביצוע החלופה	הפעלה ורגולציה
הכנסת קורס חובה ארצי בהכשרת המורים, במסגרת לימודי החינוך	<ul style="list-style-type: none"> בהסכמת ראשי המכללות לתקבל הסכמה על נושאים/תכנים לקורס החובה הבין-מכללתי. למכללות בעלות ייחודיות (חרדיות, ערביות) תהיה האוטונומיה לפרשנות המותאמת לאוכלוסייתן. כל מכללה תמנה נציג לפורום משותף שיעסוק בבניית הקורס ובהפעלתו. הצוות יתגבש רשימת תכנים ופעילויות הכוללים את נושאי השיח המורכב, הפוליטי, הקונפליקטואלי והרב-תרבותי. 	<ul style="list-style-type: none"> כל המכללות יעבירו את הקורס המשותף במהלך הקורס ובסיומו הסטודנטים ייתנו משוב, שעניינו הערכה של הצלחת הקורס בהטמעת הערכים שהגדיר. מוצע שמרצים יעבירו את הקורס למכללה אחרת או ישלבו סטודנטים שלהם עם סטודנטים ממכללה אחרת.

הפעלה ורגולציה	תוכנית פעולה לביצוע החלופה	החלופות
<ul style="list-style-type: none"> גיוס מרכזי פסג"ה וגופים נוספים של משה"ח המעבירים השתלמויות. 	<ul style="list-style-type: none"> מסגרות ההשתלמויות והכשרות המורים תוך כדי תפקיד, כולל השתלמויות בית-ספריות שיכללו תכנים מתוך תוכנית זו. תגבש מקראת חומרים, פעילויות, מאמרים והצעות לפעילויות עבור מורים בתחום. לאחר ההשתלמויות ייכנסו המורים לפרום ארצי של מורים שהשתלמו בתחום. בפרום הם יוכלו לקבל תמיכה מקצועית ואישית ותיווצר לכידות סביב הסוגיה (למשל, מורים יוכלו לשתף בדילמות שעלו בכיתתם ולקבל תמיכה/עצות מקולגות). 	<p>ב הכנסת השתלמויות למורים במסגרת ההתפתחות המקצועית</p>
<p>כמפורט לעיל</p>	<p>כמפורט לעיל</p>	<p>ג הגדרת אחוז קבוע מתקציב הגפ"ן של ביה"ס לטובת קידום הנושא</p>

סיכום

אנו רואים בחינוך אזרחי-פוליטי נושא מרכזי ומשמעותי ביותר העומד לפתחה של מערכת החינוך, וביתר שאת לאור המצב הנוכחי המורכב של החברה הישראלית. התלמידים הם אזרחיה הבאים של המדינה, ולכן חינוך לדמוקרטיה, לסובלנות ולהכלה, ופיתוח כישורים להכיל שונות ולקיים שיח מורכב כבר בתקופת בית הספר, ישפיעו על עתידה של החברה מבחינת יציבותה והלכידות שלה ויצמצמו את העוינות הקיימת בין קבוצות שונות.

מובן לנו כי שינויים אלו הם שינויי עומק הדורשים זמן רב, וכי קשה למקד ולמדוד את ההשפעה וההצלחה של התהליך. עם זאת, המצב הקיים בשטח כיום מלמד כי חובה עלינו לטפל במצב הקיטוב בין קבוצות, שכבר הגיע לפני כשנה לעימותים קשים ברמה המילולית ואף הפיזית על רקע רפורמות שהוצעו במערכת המשפט בישראל. אנו רואים בתקופת ההפגנות בנושא הרפורמה המשפטית מעין "קורונה פוליטית" הקוראת להתעוררות החברה ולשיקום היסודות הבסיסיים המלכדים אותנו. בנושא זה יש למערכת החינוך תפקיד מרכזי. שינוי מדיניות בהכשרה להוראה, בהשתלמויות מורים לאורך הקריירה ובתוכניות חיצוניות הנכנסות למשרד החינוך יכול לייצר השפעה משמעותית על תפיסות וסדר היום החינוכי.

מקורות

אבדור, ש' (2015). השתלמות מקצועית היא רק תחילתה של הדרך: ההקשר האישי וההקשר המערכתי בפיתוח מקצועי של מורים. **דפים, 59**, 263-231.

אורן, ע' (2023). בלי סליחה על השאלה. מאמר דעה על חינוך להפחתת גזענות. **ליברל**. <https://theliberal.co.il/three-different-perspectives/>

גודמן, מ' (2021). **מהפכת הקשב: העידן הדיגיטלי - השבר והתיקון**. דביר.
הופמן, ת' (2020, 28-29 אוקטובר). **חינוך אזרחי וחינוך לדמוקרטיה במערכת החינוך: מסמך עקרונות**. כנס דמוקרטיה ע"ש ירון אזרחי. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://kotar.cet.ac.il/KotarApp/Viewer.aspx?nBookID=112536935#14.4682.6.def>

ברון, מ' והופמן, ת' (2023). **מורה בחברה דמוקרטית: מהפרסונלי לפרופסיונלי**. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/articles/50682>

- המזכירות הפדגוגית (חסר תאריך). **חינוך לכל הדעות: לומדים לנהל מחלוקות**. משרד החינוך. <https://meyda.education.gov.il/files/Pop/0files/Annual-theme/tashpad/Learn-manage-disputes.pdf>
- הרמן, ת', ענבי, א' וספוז'ניקוב, א' (2022). **מדד הדמוקרטיה הישראלית**. המכון הישראלי לדמוקרטיה <https://il.org.idi.www/:https://47360/articles>
- חוזר מנכ"ל משרד החינוך (תשע"ז, 2016). **השיח החינוכי על נושאים השניים במחלוקת**. <https://il.gov.education.apps/:https://35-siduri.aspx.horaa/mankal>
- יעיר, ע' כוורי, א' (2022). **סקר קיטוב פוליטי חברתי בישראל**. סקרי המכון לחירות ואחריות, אוניברסיטת רייכמן. כהן, א' (2016). חינוך פוליטי כפיקציה חינוכית: תאוריה, מדיניות, פרקטיקה. **גילוי דעת**, 13, 111-134.
- לם, צ' (1991). **תנועות הנוער הציוניות במבט לאחור**. ספרית פועלים ויד יערי.
- פריירה, פ' (2022). **פדגוגיה של המדוכאים** (נ' זוסמן, תרגום). פרדס. (המקור פורסם בשנת 1968)
- Hess, D. E. (2009). *Controversy in the classroom: The democratic power of discussion*. Routledge.
- Vered, S., Ambar, E., Fuxman, S., Hanna, E. N. A., & Bar-Tal, D. (2017). *Between solidarity and openness: Self-censorship in Education*. In D. Bar-Tal, R. Nets-Zehngut, & K. Sharvit (Eds.), *Self-censorship in contexts of conflict: Theory and research* (pp. 157–184). Springer.